

ZPRÁVY

ČESKÉ SPOLEČNOSTI RUKOPISNÉ

5

Řada: VI

ISSN 1213-9033

Praha, 1. června 2004

Obsah

Články

Dan Mentzlová: <i>Veršová skladba Rukopisů</i>	109
Jaroslav Gagan: <i>Antonín Dvořák a Rukopisy</i>	113
Radomil Šolc: <i>Jak je to s praotcem Čechem</i>	115
Julius Enders: <i>Pokus o lokalizaci děje písně Záboj</i>	121
Jiří Urban: <i>Triumfa bolest</i>	126
Jiří Urban: <i>Chemie Rukopisů ve věku nejistot</i>	128
David Prokop: <i>Nad sborníkem o Palackém</i>	129
Karel Nesměrák: <i>K Jaroslavově souboji s Kublajevicem</i>	132
Recenze	134
Členské zprávy	135

Veršová skladba Rukopisů

DANA MENTZLOVÁ

Rukopisy královédvorský a zelenohorský obsahují veršované skladby, složené rozmanitými druhy veršů. V Rukopisech se vyskytují desetislabičné verše různých typů, verše osmislabičné, dvanáctislabičné, volné (pravděpodobně tonické) a další, kromě toho několik typů slok.

Výhradně desetislabičnými verši (deseterci) je složen RZ, tedy písně Sněmy a Libušin Soud, a dále písně Oldřich a Jaroslav z RK. Tyto deseterce se liší různým umístěním dieréze (předělu, mezery mezi slovy) buď po 4. slabice, nebo po 6. slabice. Je-li mezera mezi slovy po 5. slabice, tedy uprostřed veršové stopy, nazývá se césura. Jakobson ukázal [1], jak se desetislabičný verš RZ zřetelně liší od desetislabičného verše RK větším procentem mezislovních předělů po 4. slabice a menším po všech ostatních sudých slabikách, viz tabulka 1.

Tabulka 1. *Procentuální rozdíl deseterců RK a RZ (podle Jakobsona [1]).*

	<i>mezera po slabice</i>							
	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>3.</i>	<i>4.</i>	<i>5.</i>	<i>6.</i>	<i>7.</i>	<i>8.</i>
Jaroslav	10 %	49 %	23 %	75 %	14 %	75 %	15 %	69 %
Oldřich	19 %	53 %	21 %	83 %	10 %	79 %	7 %	76 %
RZ	9 %	45 %	11 %	92 %	2 %	67 %	3 %	60 %

Písně Čestmír a Záboj, obě nejstarší epické písně z RK, obsahují také deseterce, ale zde jsou prostrídány verši volnými, bez pravidelnosti v počtu slabik. Pravděpodobně jde o verše tonické, které zachovávají stálý počet přízvučných slabik ve verši, bez ohledu na počet a rozmístění slabik. Tonický systém je typický především pro poezii starogermánskou (Beowulf, Edda) a staroruskou (byliny) [2]. Proč se v uvedených dvou písních spojují verše tonické s deseterci, je obtížné vysvětlit. Bowra cituje příklad ze staré norské písně, kde je užito „ljíthahátrr“ (zpěvné formy) proti „malahátrr“ (metru řeči). Z toho druhá forma sloužila k vylíčení bitvy, první k vyjádření ostatního obsahu [3]. O různých výkladech smíšení deseterců s volnými verši uvažuje Enders [4]. Větší skupiny deseterců v Čestmíru nachází Enders jen tam, kde vystupuje Vojmír. Proto vyslovuje hypotézu, že zpěv o Vojmírovi byl složen v desetercích a skladatel jej spojil s jinými písněmi o lucké válce. Deseterce v Zábaji by mohly být formulemi, převzatými z jiných skladeb.

Ve volných verších písní Čestmír a Záboj nalézáme kratší kóla, syntaktické celky, např. „i podáše věrnú ruku“, „doniž mrtev nesžen“, „ot jutra po večer“, „tamo v šedých horách“, „posekachu vsě drva“. Píseň Čestmír obsahuje hodně kól osmislabičných i kóla

šestislabičná. V Záboji jsou hojná kóla sedmislabičná, mnoho kól šestislabičných, jež jsou někdy bezprostředně za sebou; i početná kóla osmislabičná, jež oproti Čestmíru nemívají dierézi uprostřed.

Další písně z RK jsou složeny jiným způsobem: Ludiše verši osmislabičnými, Sbyhoň verši dvanáctislabičnými, Jelen verši nepravidelnými (volnými), Beneš Heřmanův ze čtyřveršových slok, kde se pravidelně střídají osmi-, sedmi- a pětislabičné verše. Lyrika RK je složena opět jinými metry, typickými pro lidové písně.

Vliv na znění písní měl také přízvuk. Na základě rozmístění tříslabičných slov i dalších jevů usuzuje Enders na přízvuk penultimový v písních Záboj, Čestmír, Sbyhoň, Róže a celém Rukopise zelenohorském. Tento přízvuk na předposlední slabice, známý z polštiny, by byl možný na území pravděpodobného vzniku RK: východních Čechách, severní Moravě a Slezsku. V ostatních písních je přízvuk novočeský, na první slabice slov.

Z veršové stavby Rukopisů byly vyvozovány námitky proti jejich pravosti. Již Kopitar tvrdil, že Rukopisy nejsou pravé, protože jejich desetislabičný verš staročeské básnictví vůbec neznalo [5]. Flajšhans míní, že písně RKZ jsou složeny podle srbských deseterců, které Hanka překládal do češtiny. Avšak tradiční srbské deseterce se od veršů RKZ liší tím, že mají závaznou mezeru mezi slovy (mezislovní předěl, dierézi) po čtvrté slabice. V Rukopisech bývá tento předěl umístěn volněji, po 4. nebo po 6. slabice, někdy i po 5. slabice. Tento fakt vysvětloval Flajšhans tím, že Hanka neměl srbský deseterec „v krvi“ [6].

Obhájci Mareš [7] a Vrzalík poukazovali spíše na to, že desetislabičný verš bez závazného předělu po 4. slabice se vyskytuje ve staročeské poezii i v lidových písních. Jakobson jako nejvýznamnější doklad tohoto verše uvádí báseň Ot božieho těla, vzniklou kolem roku 1338, tedy v předpokládané době vzniku RK.

Roman Jakobson, známý představitel Pražského lingvistického kroužku, odmítal námitky Flajšhans a Kopitara, ale viděl jiné závažné důvody, proč jsou RKZ „*dilem družiny Hankovy*“ [1]. Jakobson počítal u desetislabičných veršů mezislovní mezery před 7. a 9. slabikou ve verši. Z výsledků sestavil dvě tabulky. V první tabulce jsou básně s více mezislovními předěly před 9. slabikou, je tam staročeská báseň Ot božieho těla, moravské písně ze sbírky Bartošovy, básně Jungmanna, Máchy a Vrchlického. Ve druhé tabulce jsou básně s více mezislovními předěly před 7. slabikou, a to básně Hankovy, Lindovy, Svobodovy a desetislabičné básně z RKZ. Ovšem kdybychom díla seřadili za sebou do jedné tabulky, RKZ by se více blížily moravským písním, Jungmannovi a Máchovi, než dílům domnělých falzátorů Hanky a Lindy.

Enders k těmto výpočtům uvádí [8], že dieréze, jejíž umístění ve verši Jakobson sleduje, je v rýmovaných skladbách často vynucena rýmem, neboť se častěji rýmují slova dvojslabičná než slova o větším počtu slabik. Písně Rukopisů, coby nerýmované, se tedy v tomto bodě pravděpodobně liší od jiné staročeské poezie, která je téměř vždy rýmovaná.

Enders dále sleduje umístění tříslabičných slov ve verších, které má zatelný vliv na Jakobsonovu statistiku. Ukazuje, že u básní s novočeským přízvukem nelibě zní, když se tříslabičné slovo umístí na konec verše, kdežto u básní s přízvukem penultimovým zní tříslabičná slova na konci velmi dobře (Např. „*moji kmeté, leši i vladky*“). Jelikož autoři rukopisných písní zřejmě penultimovým přízvukem skládali, nebo jim byl blízký, byla tím ovlivněna i technika skladeb.

Tabulka 2. *Mezislovní předěly u desetislabičných veršů (podle Jakobsona [1]).*

<i>autor nebo skladba</i>	<i>před 7. slab.</i>	<i>před 9. slab.</i>	<i>rozdíl</i>
Vrchlický	51	77	– 26
Ot božieho těla	37	53	– 16
Mácha	64	68	– 4
Jugmannovy skladby	71	73	– 2
Moravské písně	45	46	– 1
Oldřich z RK	79	76	3
Jaroslav z RK	75	69	6
RZ	67	60	7
Linda	86	63	23
Hanka, původní skladba	60	33	27

Další námitku vyslovil Jakobson proti písni Ludiše, složené pravidelným osmislabičným veršem. Osmislabičný verš se u obrozenců z družiny Puchmajerovy pravidelně, téměř stoprocentně, dělil na dvě poloviny o čtyřech slabikách. Hanka si prý všiml, že ve staročeštině toto nebývá, a proto sám ve své interpolaci Legendy o sv. Prokopu umístil mezislovní předěl doprostřed jen v 37 % případů. To však trochu přehnal, protože staročeský text má dierézi před 5. slabikou v 55 % případů. V Ludiši je procento ještě větší, 63 %. Hanka prý v Legendě o sv. Prokopu přeháněl, kdežto v Ludiši jen vytvářel lehký nádech staročeskosti.

Výklad těchto tří procentuálních hodnot však může být různý. Enders soudí, že Ludiše zákonitě stojí co do počtu dierézí mezi lidovou písní, která se přirozeně rozpadá na takty, a mezi staročeskou umělou skladbou, která dbá jen o koncový rým a počet slabik. Přednes orální poezie z Rukopisů s jednoduchým doprovodem hudebního nástroje leží totiž mezi zpěvem písně a prostým předčítáním.

Logický závěr Jakobsonův je opravdu překvapivý: Rukopisy jsou význačnou etapou v boji českého romantismu proti Dobrovskému. Reforma Dobrovského zavrhovala podstatné složky předchozí tradice veršové, výboj proti Dobrovskému zahrnoval tedy i využití tradice, osvicenci odmítané. Staročeský verš dozníval na vedlejší koleji literatury, v jarmarečních písních, s nimiž začátky básnické dráhy Hankovy i Lindovy těsně souvisí; Hanka připomněl jej širšímu obecenstvu svou edicí Starobylých skládání; na tento verš a na veršové tradice slovanské přímo navazovaly podnětné skladby RKZ. Tedy stručně: verše RKZ mají znaky veršů staročeských, a z toho je vidět, že je složili Hanka s Lindou na protest proti veršovým teoriím Dobrovského.

Staročeskost verše důkazem padělanosti Rukopisů?

Poznámky

- [1] Jakobson, R.: K časovým otázkám nauky o verši I. Staročeský verš a Rukopisy. *Slovo a Slovesnost* 1, 1935, str. 46–53.
- [2] *Slovník literární teorie*. Red. Š. Vlašín. Praha, Československý spisovatel 1977, str. 391.
- [3] Bowra, C. M.: *Heroic Poetry*. London 1961, p. 466.
- [4] Enders, J.: *Rukopis Zelenohorský a Královédvorský. Vznik, styl a básnická hodnota staročeské orální poesie*. Praha, Neklan 1993, str. 211–212 a 222–224.
- [5] Kopitar, B.: De veterum codicum bohemicorum insperatis inventionibus, non sine causa suspectis. In: *Hesyhii glossographi discipulus*. Ed. B. Kopitar. Vindobonae 1839, p. 58–59.
- [6] Flajšhans, V.: Jak to vlastně bylo? (Naše Rukopisy a vídeňská vláda.) *Český časopis historický* 37, 1931, str. 473–511.
- [7] Mareš, F.: *Marnost bojů proti Rukopisům*. Praha, Osvěta 1933.
- [8] Enders, J.: *op. cit. v pozn. [4]*, str. 198–207.

Příloha – Přehled veršových forem RKZ

Libušin Soud – deseterce (desetislabičné trochejské verše) s dierézí po 4. nebo po 6. slabice. Slovní přízvuk se zdá penultimový.

Aj, Vletavo, če mútiši vodu x' x x' x / x' x x' x x' x

Oldřich – deseterce s dierézí po 4. nebo po 6. slabice. Slovní přízvuk novočeský.

Vstane jedno slunce po všem nebi x' x x' x x' x / x' x' x' x

Beneš Heřmanův – neobvyklá písňová forma, čtyřveršové sloky s pevným počtem slabik 8 + 7 + 7 + 5. Časté závěry veršů s jednoslabičnými slovy, časté enjambement (přesah). Slovní přízvuk novočeský.

Dajte, nebožátka, dajte

stříbro, zlato, zbožice.

Paky vám vyžehajú

dvory, chyžice.

Jaroslav – deseterce s dierézí po 4. nebo po 6. slabice, někdy i s césurou po 5. slabice. Slovní přízvuk novočeský, dosti volný.

Pohynem-li žízňú na siem chlumce

smrt sě bude Bohem zaměřěna;

Čestmír – deseterce s verši volnými (tonickými?). Slovní přízvuk se zdá penultimový.

Aj, ta sě valé dým po dědinách

i po dědinách sténanie žalostivých hlasův

Luděše a Lubor – oktonáry (osmislabičné verše) s častou dierézí po 4. slabice. Slovní přízvuk novočeský.

Statní mužie, jáz chcu zvěsti,

kací z vás mi najplznějí.

Záboj – deseterce s verši volnými (tonickými?). Slovní přízvuk se zdá penultimový.

Imáše Záboj mečem,

kus ščíta vrahu otrazi.

I tasi Luděk,

meč sě smeče po koženiem ščítě.

Sbyhoň – dvanáctislabičné verše, jasný náběh k rozdělení veršů na dvě poloviny 6 + 6. Krátké dialogy (stichomythie, antilaby). Dvouveršové sloky. Slovní přízvuk se zdá penultimový.

*„Čie ta holubice?“ „Sbyhoň ju uchváti,
jako mě zdě věza, tak ju v tvrdě hradě.“*

Kytice – desetislabičné verše s dělením 5 + 5. Trojveršové útvary.

*Kda bych věděla, kytice krásná,
kdo tě po chladnéj vodici pusti,
tomu bych dala vienek svůj z hlavy.*

Jahody – schema 8 + 6 slabik. Píseň má úvod, pak následují pravidelná čtyřverší.

*Objech děvče, přizech k srdcu
i celovách ústa;
i zabude krásná děva
v nožici bolný trn.*

Jelen – volné nebo zdánlivě volné verše (tonické?). Počet slabik nepravidelný. Co věta, to verš. Přes starobylost formy přízvuk novodobý. Ojedinelý verš „*nenie juž junoš* v horách“ je vrchol, patetický výkřik.

Růže – osmislabičné a sedmislabičné verše ve třech nepravidelných strofách. Slovní přízvuk se zdá penultimový.

svlekl se zlatý prstének, x' x x' x x x' x
smekl se drahý kamének. x' x x' x x x' x

Žezhulice – schema 8 + 7, dvouveršové nebo čtyřveršové sloky. Sudé verše by mohly být jambické.

*Kak by zráló žitko v poli,
by vesdy jaro bylo?*

Opuštěná – schema 8 + 6 slabik. Dvouveršové nebo čtyřveršové sloky.

*Ach vy lesi, tmaví lesi,
lesi miletínstí!*

Skřivánek – základem jsou útvary 7 + 6. Dvouveršové nebo čtyřveršové sloky.

*Pýta se jej skřivánek,
pro če žalostiva.*

Antonín Dvořák a Rukopisy

JAROSLAV GAGAN

Dne 1. května 2004 uplynulo sto let od úmrtí slavného českého skladatele Antonína Dvořáka. Narodil se 8. září 1841 v Nelahozevsi v rodině venkovského řezníka a hostinského; od třinácti let studoval hudbu. V Praze vystudoval varhanickou školu a jedenáct let působil jako violista v orchestru Prozatímního divadla (tam se potkal s Bedřichem Smetanou). Ve stejné době jako Smetana komponoval slavnostní operu

Libuši na téma Rukopisu zelenohorského, přistoupil roku 1872 Dvořák ke zhudebnění šesti lyrických písní z Rukopisu královédvorského, op. 7 (původně op. 17). Nejdříve dokončil *Opuščenou* (2. února 1872), dalších pět písní složil na podzim (14. – 21. září 1872).

V hudebním časopise *Dalibor* vyšla v čísle 10 (7. března 1873) jako příloha píseň *Skřivánek* – byla to první Dvořákova skladba, která se tiskem dostala na veřejnost. V polovině května 1873 vydal nakladatel Emanuel Starý všechny písně cyklu *Šestero písní z Královédvorského rukopisu*, op. 17 v šesti sešitech (č. VIII – XIII): *Zežhulice*, *Opuščená*, *Skřivánek*, *Róže*, *Kytice*, *Jahody*. V knihovně České společnosti rukopisné máme jiné vydání Em. Starého, s označením na obálce Dr. Antonín Dvořák op. 12 (chybí nám jeden sešit – *Róže*).

V časopise *Dalibor* č. 32 (8. srpna 1873) napsal Václav Juda Novotný recenzi *Rukopis Královédvorský a literatura hudební*, kde nešetřil dosavadní skladatele, kteří zhudebnili Rukopisy. Dvořákovi vytknul „nemístné modernizování starobylých těchto písní“; Tomášek a Zeleňský se dopustili „největšího omylu ba přímo hříchu“, když písně komponovali na německý resp. polský překlad. Skuherský byl pokárán za „bezpochyby prvotiny skladatelské – hříchy z mládí“ atd.

V další recenzi (nepodepsané) v *Daliboru* č. 41 (10. října 1873) kritik *Šestera písní z rukopisu Královédvorského od Ant. Dvořáka* napsal: „*Zežhulice* – nejjasnější perla celého cyklu; *Kytice* – nejefektnější píseň; *Róže a Skřivánek* – dojmají svým čistě národním tónem.“

První veřejné provedení bylo pravděpodobně v Měšťanské besedě v Karlíně dne 12. října 1873, píseň *Kytice* zpívala Marta Procházková, doprovod na klavír Lilly Striková. V roce 1879 vyšla revidovaná verze písní *Kytice*, *Róže*, *Zežhulice* a *Skřivánek* jako *Vier Lieder aus der Königinhofer Handschrift* v německém a anglickém překladu v nakladatelství N. Simrock v Berlíně. V roce 1887 Dvořákův londýnský nakladatel Novello vydal výbor jeho 16 písní z mládí (*Sixteen Songs*), který obsahoval všech šest písní z RK v pořadí: *Kytice*, *Róže*, *Zežhulice*, *Skřivánek*, *Opuščená*, *Jahody*. Texty písní anglicky a německy.

V roce 1959 vydalo Gosudarstvennoje muzykalnoje izdatelstvo Muzgiz Moskva *Šest' pesen na teksty Kralodvorskoy rukopisi*, soč. 7. Pevod z češského S. Ginzberg: Kukuška, Odínokaja, Žavoronok, Rozan, Cvety, Po jagody.

Státní hudební vydavatelství Praha vydalo v roce 1962 kritické vydání *Písní z Rukopisu královédvorského* op. 7 podle skladatelova rukopisu, pořadí písní podle tisku Novellova.

Naposledy vyšly *Písně z Rukopisu královédvorského* na bookletech dvou kompaktních disků – obě CD nazpívala argentinská mezzosopranistka Bernarda Fink. Nahrávka Studia Matouš (vyšla v roce 1997), na klavír doprovázel Petr Jiříkovský. Druhé CD vydala francouzská firma Harmonia Mundi Classic (duben 2004), klavírní doprovod Roger Vignoles.

Skladatel Antonín Dvořák byl pochován na vyšehradském Slavíně; bustu na hrob vytvořil sochař Ladislav Šaloun. Jako pozadí arkády je secesní motiv smuteční vrby s harfou.

Jak je to s praotcem Čechem

RADOMIL ŠOLC

*Vymizejí-li dva nebo tři exempláře spisu,
který v rukopisu jen se chová, lze
z toho soudit, že spis vůbec zmizel.
Bohuslav Balbín, 1677*

Nejstarší rozpomínka na našeho Pračecha – historiky obvykle neuváděná – se objevuje již v Rukopisu zelenohorském, i když nakonec pro pravost Rukopisu není vůbec rozhodující, zda náš praotec vůbec někdy žil. Na rozdíl od mínění Dobrovského. Je ovšem samozřejmé, že prokázat Čecha jako historickou postavu, by bylo dalším potvrzením starobylosti básně. Zde zmíněný výňatek:

*Oba rodná bratry Klenovica,
roda stará Tetvy Popelova,
jenž přide s pleky s Čechovými
v siežě žírné vlasti přes tri řeky, (RZ, v. 85–89)*

Srozumitelně a velmi volně převedeno v soudobou prózu:

*Byli dva bratři Klenovicové z Popelová rodu.
Tato stará rodina kdysi přišla do naší žírné vlasti přes tři řeky.
Popelovci se chlubil, že tehdy byli členy Čechovy družiny*

Text je doplněn – a tím dokreslen – slůvky „kdysi“ a „tehdy“, která tu mají mimořádný význam jak uvidíme později. Jinak ze slovtvorného hlediska žádný zádrhel nepozorujeme. Neznalý by mohl jen namítnout, že slovo „pluk“ se mu nějak nezdá, že je spíše výplodem novočeštiny, vzhledem k jeho životu v soudobém jazyku. Ale jen se rozpomeňme na ruské *Slovo o pluku Igorově*, básni to (údajně) složené v roce 1188, zapsané (údajně) v 16. století, objevené asi 1795 a shořevší (pravděpodobně) při Napoleonově obléhání a dobytí Moskvy 1812.

Pluk je často opěván také v jihoslovanské národní epice [1]. I u nás se vyskytl v křesťmím jménu Svatopluk z rodu Mojžírova (870–894). Zde značí *svato-plukého*, tedy majitele mnohých, pluků. Dodejme, jak je zajímavé, že se nikdo nepozastavuje nad podobností s „podezřelou“ složeninou, ve staré češtině prý ne zvyklou například *stříbropěnný* [2].

Pokračujme. Obdobně jsou bez zádrhele i dějinné návaznosti, jen když si dáme trochu práce. Ovšem za předpokladu, že při řešení vezmeme v potaz i směsku vesměs neověřitelných údajů kronikářů, michajících poezii s historií. Co můžeme dělat jiného: jen Dalimil uvádí mezi svými prameny neméně jak pět kronik, po kterých dnes nezbyl ani prach a popel. Zásahu na jejich poničení má lidský nezáměr, války a zejména loupeživé nájezdy švédských armád za třicetileté války, odvázejících na stovkách povozů a lodí svoji kořist coby dar spanilomyslné královně Kristině. Tyto poklady dodnes zdobí švédská muzea a galerie dalších pomazaných hlav, a co horšího, i knihovny, v nichž české spisy spí svůj věčný sen. Co je – či bylo – neznámého dosud v nich ukryto?

Proto Dalimil nám v pátrání mnoho nepomůže navzdory svým pramenům. Někdy v roce 1322 jen okrajově poznamenal, že od příchodu Čechů „*minulo let tomu velmi mnoho*“.

Před ním Kosmas, někdy o dvě stě let dříve, zase jenom ví, že tu byl jistý „*starosta doprovázen druhy*“ [3]. Alespoň něco: z citovaného RZ jasně vyplývá, že mezi „*pluky Čechovými*“ mohli být i Popelovci. Druhové pod Říp přišli, postavili na zem svoje bůžky, které s sebou pro jistotu „*nosili na ramenou*“, jak bylo při tahu Slovanů na západ údajně zvykem [4]. Praotec je u Kosmy nazýván *Boemus*, ačkoliv Čechy byly již za jeho času známé. Ale opusťme tiše tuto nesrovnalost a nejasnost. Tiše obejdeme také postavu Lechovu či lechovu – prvorozeného ze tří bratří – Poláka, Rusa a Čecha, a zmiňme se jenom letmo o Pulkavově Kronice české z posledních let Karla IV. V ní je popisováno slovanské putování z Babylonie přes Balkán a Chorvatsko; opět narážíme na již zmíněný jihoslovanský vliv.

Zatím nejuvětečnějším, nejméně spolehlivým, ale pro tehdejší dychtivou čtenářskou obec nejžádanějším je povídálek Václav Hájek z Libočan se svojí Kronikou vydanou po dalších dvou stoletích – v roce 1541 – devět století po předpokládaných událostech. Léč jeho prameny neznáme, kdoví, zda nějaké zrnko pravdy někde neopsal. Je přece ještě jedno století před loupeživou třicetiletou válkou. Podle Hájka se tedy praotcův příchod udál „*léta od narození Syna božího šestistého čtyřicátého čtvrtého*“. Jiní jeho souputníci, například jistý Prokop Lupáč z Hlaváčova (kol 1530–1587) či Daniel Adam z Veleslavína (1545–1599), znají letopočty jiné; nevíme proč a čím podepřené, ale s určitostí vědí, že se tak stalo 15. července [5].

Poslední, tedy současné „*znění*“ o naší rané středověké minulosti se dočítáme u historika Dušana Treštika. Na okraji svých rozborů pro jistotu hned nenuceně poznamenává, že „*Rukopisy padly*“ [6], aniž by si jich pak nadále – byť jediným slůvkem, například o objevení jejich autora – už všimal. Tím se vyhnul proslulému tápání proslulého dua jazykozpytců Novák-Novák [7], které při zmínce o RKZ na dvaceti řádcích používá devětkrát slůvko „*snad*“, „*asi*“, „*patrně*“. Činí tak „*možná*“ dobře.

O několik stránek dále pak Treštík prozrazuje, že často pracuje se závěry archeologa Jiřího Zemana, který svoje rozborů činil podle keramických nálezů [8]:

Noví osadníci Slované přišli do Čech asi ve dvou hlavních vlnách: v první odkudsi z Ukrajiny ve 30. letech šestého století, ve druhé z Panonie v Podunají na přelomu šestého a sedmého století v době Samova povstání proti Avarům ... tyto noví osadníci druhé vlny přišli ... jako vojensky organizovaná skupina pod jednotným vedením. ... Jednou z takových skupin byli s největší pravděpodobností ti, kteří nesli jméno Čechové. Jméno odolává všem pokusům o výklad. [7]

Později v krátkém rozhlasovém komentáři vše shrnul znovu, takto [9]: „*Není vyloučena historičnost praotce Čecha a jeho kmene pod jeho velením, a to z jihu či východu. Leč další jejich postup, ať již na západ nebo sever, by narážel na tuhý odpor zde sídlícího lidu.*“

Treštík si také všimá další zajímavé věci, ale pro nás Čechy zcela přirozené, kterou, si ani neuvědomujeme, když píše: „*Čechy jsou jedním z mála raně středověkých států, které navázaly přímo na jeden ‚gens‘, na velký ‚kmen‘, a to v tom smyslu lze české kmenové etnikum považovat za předchůdce středověkého národa.*“ [10]. A jinde doplňuje:

„Pro Čechy je ... charakteristická uzavřenost, či spíše jejich soustředění na jedno jediné centrum, kterým byla zpočátku, někdy od 7. století, svatá hora Říp a pak – od 10. století až podnes – Praha.“ [11]

Ale proč přistupujeme k tomuto jak namáhavému, tak snad nejistému a pro někoho až pochybnému rozboru. Chceme se přece dozvědět, nakonec byť někdy i za pomoci bájných starců, kolik například času uplynulo mezi příchodem starosty Boema, údajným Libušiným soudem a následným jeho „zaprotokolováním“ v Rukopisu zelenohorském. A jak a zda vůbec mohou časově na sebe všechny tyto mlhavé události navazovat.

Nejdříve předpokládejme, že událost nejméně spolehlivá a jinde věrohodně nedoložená – ono bájně přelíčení – se mohlo odehrávat třeba v letech 721–726. Tak je alespoň přesvědčen Hájek s některými svými kolegy. Ale my opomineme takticky úsměšek nad tímto celkem přesným vrocením. Podobně dalším dohadem je čas, kdy byl Soud zbásněn a poté písemně zaznamenán. Jan Vrzalík dává těmto dohadům mez až 11. století.

Ale přesto onu středověkou temnotu prozařuje jeden věrohodnější paprsek. Není jím žádný jiný než vyzařující z tak zvané Fradegarovy kroniky. Sám Fradegar je celkem neznámá postava, snad burgundský mnich – tehdy v říši Východofrancké – pro svoji moudrost nazývaný Scholasticus. Jeho dílo vzniká někdy kolem roku 660. Podle něj jistý statečný muž, pravděpodobně téže národnosti, jménem Samo, ve čtyřicátém roce vlády svého krále Chlotara II. (584–628), tedy někdy 623/624, navštívil Slované. Asi po deseti letech, už jako jejich vládce, proslul nejen svými dvanácti slovanskými manželkami a 47 dětmi, ale i úspěšnými boji s Avary a vítěznou bitvou nad Dagobertem u Vogastiburku, dodnes nelokalizovaného. Umírá v roce 658.

Je na pováženou, že Samovo panování se poněkud překrývá s raně novověkými kronikáři o příchodu Čechů do středních Čech. To podle Hájka v roce 644; a ostatní kronikáři mají rozptýl – je jich dvacet – mezi léty 12 až 814 [5]. Kosmas a Dalimil Sama neznají, Praotec je jednou ztotožňován s Přemyslem, jindy je považován za osobu mytickou. Jeho zjevení však naznačuje, že jádrem Čechů byla vltavská kotlina již někdy před rokem 600.

Historický seriál z *Chronica Polonorum* Matěje z Miechowa (vydán 1521), zleva: v roce 664 vystupují Čechové na Říp, v roce 658 obdělávají střední Čechy a v roce 721 Libuše soudí rozvražděné bratry.

Náš Rukopis je bohužel jen torzem a proto na jeho stránkách není o dalších bájných postavách ani zmínky. Ale vypočítat si můžeme (pokud chceme Libuši zařadit do časového sledu), že tři čtvrtě století po rozpadu Samovy říše a po smrti svého otce, „naše“ kněžna by mohla vstoupit na jeviště temné minulosti počátkem druhé čtvrtiny osmého století.

Zkusme nyní všechny předchozí úvahy seřadit za sebou, byť to připomene míchání jablek s hruškami. Tabulka pak vypadá asi takto:

<i>událost</i>	<i>datace</i>
příchod Čechů pod Říp	600
smrt praotce Čecha (jako padesátiletého či šedesátiletého za předpokladu, že do země přišel jako statný třicátník)	620
Samova vláda	623–698
časová mezera pro údajného moudrého Kroka	660–720
Libuše (podle Hájka) soudila	725

Rozebereme nyní uvedené, zčásti mytické události tak, abychom mohli posoudit soudy Josefa Dobrovského:

- citace „*jenže pride s pleky s Čechovými*“. Praotec Čech byl od Libušina soudu vzdálen asi jedno století. Proto nemohl mít s RZ pranic společného. Posuďme například s dneškem: z vyprávění našich prarodičů víme ještě docela dobře, co se u nás v rodině přihodilo někdy kolem roku 1900. [12]
- zápletka Libušina soudu s jeho následky měla pro mladý „národ“ takový význam, že mohla být zhruba beze změny přednášena tehdejšími pěvci po generace, přičemž, „zelenohorský“ záznam mohl být pořízen třeba až po dvou či kolika stoletích.

Konečně se dostáváme k jádru věci – Dobrovského názoru na RKZ. Víme, jak nestor obrozenců byl Královédvorským rukopisem nadšen; jen ten Zelenohorský mu byl stále proti srsti. Dnešní „oficiální“ věda se z pochopitelných důvodů o jeho názoru na RK obvykle nezmiňuje, a když, tak jenom na okraji a ještě velmi, velmi nerada. Přitom jeho odmítavá slova k RZ přežvykuje do nekonečna s vrcholným zadostiučiněním: podívejte se, už Dobrovský ...

Náš článek, který nechce podle velkých vzorů něco přežvykovat, obrací se na zprávy současníků nálezu. Začněme svědectvím o nalezení Libušina soudu, sestaveným W. W. Tomkem [13]:

Jak známo, vzbudil Libušin soud hned po zaslání svém do Prahy pochybnosti Dobrovského, i byl od něho zřejmě vyhlášen za podvržený, hlavně z důvodů filologických, nyní dávno přemožených. Hádky o to mezi ním a zastavateli pravosti Rukopisu ... byly však několik měsíců vedeny jen osobně neb soukromými dopisy ... První spory v Praze o pravosti skončily tím, že byl Rukopis co nepravý čili podvržený do musea toliko k uložení odevzdán. Stalo se tak dle úředního záznamu teprve 11. června 1819 s výslovným doložením, že se Rukopis uznal za nepravý ... Spory obživly však znovu, a prudčeji ... a byly vedeny až do smrti Dobrovského.

Zprávu „jak to vlastně bylo“ předkládá Josef Jungmann v Časopisu českého museum [14]:

Slyšel jsem já k svému podivení z jeho (Dobrovského, rš) úst: »Es kann doch sein, das ein Führer der Böhmen Čech geheissen habe«, kdžtě po dlouhá léta psaně i ústně tvrdil, že kromě etymologie Čecha vůbec nebylo.

A do třetice [15]:

Dobrovský byl na cestách, když uslyšel o tajemném zaslání rukopisu o Libušině soudu a o plucích Čechových. Ihned pojal nedůvěru a psal do Prahy, aby se s tím neukvapovali, jemu že je věc podezřelá. ... A když konečně po vánocích r. 1818 uviděl originál, oznamují Palacký a Šafařík, tu bylo jeho mínění hned rozhodnuto: »Hledě na písmo a inkoust nemohl jsem zůstat v pochybnosti, že to celé je podvod, podstrčený nemotorný výrobek ještě žijících skladatelů«, za které označil v dopise Puchmajerovi 29. ledna 1819 Jungmanna a Hanku.

Praotec Čech podle představy malíře Vladimíra Pechara. (Otištěno s laskavým souhlasem autora.)

Z předchozích citací vyplývají dva závěry. Předně, že Dobrovský – snad – zprvu předpokládal, že v Libušině soudu mají jakousi roli „pluky Čechovy“, a proto, neuznávav Čechovo bytí, musel rázně odmítnout pravost RZ. A proto, tento názor jednou jím vyslovený, jako nejváženější filolog a historik, nemohl opustit. Ale, jak lze na základě předchozích úvah předpokládat, praotec Čech v době popisované v RZ, musel být více jak sto let mrtev.

Za druhé, jako podpěru svého prvního náhledu, odmítal i starobylost písma a inkoustu. Jejich původnost ovšem byla po letech chemicky odborně potvrzena. O této skutečnosti se „oficiální“ věda z důvodů jen jí pochopitelných, nezmiňuje.

Chtěli-li bychom se v této drobné studii ponořit ještě do doby středověkého šerosvitu, není zbytečné si povšimnout názoru muzikologa Vladimíra Karbusického a jeho myšlenek použít k prozáření temnot, básnicky nazvaných „zlatý věk“. K nim, jak uvidíme má doložitelné podklady jenom on [16]: „Nemusíme litovat ..., že nikdy nepřišel žádný praotec Čech na horu Říp“ a dále, že pověsti jsou „jen českou adaptací už jinde

vytvořených povídkových motivů“. Karbusický pak klučí jejich kořeny. Uvádí paralely (výraz nám dobře známý z jiných příležitostí) s Biblií, dobou helénskou, starořímskou, franckou a další. Obratně se noří do tajů starého Egypta; a mnohé kořeny nachází dokonce i v době pračínské. Například národní milostné písně odvozuje od „*kluzkých historek*“ starořeckých pověstí, věřiv, že náš bodrý český lid ovládal příslušné jazyky.

Ale raději si všimněme, pokračuje znalec českého středověku, co máme před sebou černé na bílém, co si obdobně vymýšleli bodří čeští kronikáři. Tito na pergamen chladnokrevně zaznamenávali svoje vlastenecké příběhy opsané z dějů antických, myšlenek biblických, historek starých izraelitů: ti všichni je zase bezostyšně opisovali od Babyloňanů a Egypťanů. Jim ovšem zase bylo pramenem (jak jinak než) bájně vyprávění staroegyptských starců, kteří si pamatovali zkazku o rodu Klenoviců přímo od *Homo sapiens sapiens*. A ti zase ...

Jak praví starozákonní Kazatel: „*aniž jest' co nového pod sluncem*“, viz Biblii kralickou. A viz Jana Nerudu, muže nade vše milovaného a moudrého, pravícího dvě století po Bohuslavovi: „*Statečný jeden feuilletonista řekl: Lehko mluvíti o něčem, o čem nevíme ničeho.*“

Poznámky

- [1] Viz. např. zastánce názoru, že autorem Rukopisu královédvorského mohl být do Prahy se přistěhovavší Jihoslovan. Daneš, Z. F.: *Rukopisy bez tajemství a záhad*. Jihlava, Obzor 1995, str. 45.
- [2] Šolc, R.: Slovtvorba složenin v kontextu národního obrození. *Zprávy České společnosti rukopisné V/12* (15. prosince 1999), str. 2–3.
- [3] Odvozeno od slova *starý*, tehdy s významem *vyspělý, vzrostlý*. Machek, T.: *Etymologický slovník jazyka českého*. 3. vyd. Praha, Academia 1971.
- [4] Váňa, Z.: *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha, Panorama 1990, str. 67.
- [5] Hlinka, B.: *Spor o praotce Čecha*. Praha, Práce 1984, str. 57.
- [6] Třeščík, D.: *Mýty kmene Čechů 7.–10. století*. Praha, Lidové noviny 2003, str. 22.
- [7] Novák, J. T. – Novák, A.: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 4. rozšíř. a přeprac. vyd. Olomouc, Promberger 1936–1939, str. 297.
- [8] Zeman, J.: Nejstarší slovanské osídlení Čech. *Památky archeologické* 67, 1976, str. 115–235.
- [9] Český rozhlas, dne 2. července 2003.
- [10] Třeščík, D.: *Počátky Přemyslovců*. Praha, Lidové noviny 1997, str. 17.
- [11] Třeščík, D. – Čechura, J. – Pechar, V.: *Králové a knížata zemí Koruny české*. Praha, Rybka Publishers 2001, str. 9.
- [12] Dušan Třeščík jako příklad uvádí v *Mýtech Čechů*, str. 7, starý slovanský zvyk, ukryvání za chleba na Štědrý večer, který byl zaznamenán ještě v roce 1974 a „*pocházející ze společné zásoby praslovanských zvyklostí*“, snad 12. století. Ale stačí si jen všimnout životaschopnosti našich národních písní.
- [13] Tomek, V. V.: Svědectví o nalezení Libušina soudu. *Časopis Musea království Českého* 33, 1859, str. 28–57.
- [14] Jungmann, J.: Posudek Tatranka. *Časopis českého museum* 6, 1832, str. 235–248.
- [15] Mareš, F.: *Marnost bojů proti Rukopisům*. 2. vyd., Praha, Osvěta 1933, str. 25.
- [16] Karbusický, V.: *Nejstarší pověsti české. Fantazie, domněnky, fakta*. Praha, Mladá fronta 1967, str. 5 a 44–46.

Pokus o lokalizaci děje písně *Záboj*

JULIUS ENDERS

„*Experimentální vědy dovedou říci vše o ničem, pestitelé věd spekulativních nic o všem.*“

Na tento dávný aforismus, jsem si vzpomněl při úvahách o tom, kam asi umístil náš pěvec děj vítězné bitvy, kterou vybojovali naši předkové v raném středověku s frankými vojsky a s jejich spojencem. Je to problém nadmíru obtížný, protože ve skladbě se jeví naprostý nedostatek bezpečných osobních a místních jmen. Víme jen, že tu vystupovali čeští náčelníci Záboj a Slavoj – snad rodní bratři, dále je uveden Luděk, velitel velké části frankých vojsk, je vzpomenuťo „*krále*“, vrchního velitele „*cuzích*“, tedy Franků nebo Němců. Nejde tu o Karla Velikého, jak předem upozorňuji, neboť kdyby tento panovník byl někdy dlel v Čechách, jistě by se o tom zmiňovaly literární prameny z jeho doby. Byl to tedy zřejmě jeho jmenovec, také Karel, jeho syn, jenž je v těchto souvislostech přímo jmenován v latinsky psaných análech. V písni je dále připomenut mytický pěvec Lumír. Z místních jmen je tu citován Vyšehrad a dále anonymní informace o modrém nebo šerém vrchu, jenž je „*po vsiech krajinách*“, tedy dominantou dále líčených událostí, odevšad viditelnou. Vojska přecházejí přes dvě velké reky, ale uvidíme, že tu může být míněn jen jeden vodní tok. Prchající Frankové a jejich čeští pronásledovatelé jsou v závěru písně již blízko hor, ale kterých, se opět neříká. Tím je vyčet údajů, jež jsou mnohdy velmi nekonkrétní, vyčerpán.

Učenci se proto uchylovali k dohadům časově i místně leckdy značně protichůdným. Tak uvažoval archeolog J. L. Píč o hradu a vrchu Skála a Přeštic [1], vzhledem k prvnímu verši „*Z črna lesa vystupuje skála*“. Tuto teorii je nutno odmítnout zvláště proto, že za reky v písni přicházející by mohl platit leda Dunaj nebo Inn, ale s tím nesouhlasíme, protože – jak se přesvědčíme z dalšího – jsou tu míněny jen řeky české. Dominantou krajiny by byl snad šumavský Ostrý, ale děj neprobíhá v horách a nic se neříká o přechodu nějakých kopců. František Adámek [2] soudil, že tu mohlo jít o Pálavu, Dyji a Dunaj; ale ani z odborné literatury, ani z lidových pověstí se nedovídáme nic o nějakém boji pohanských Čechů s vetřelci napadajícími naši zemi od jihu. Také se jistě neválcilo na močálech a rašeliništích lužního lesa, ale jen v krajině, jejíž hlavním stromem byl dub. Václav Flajšhans [3] a citací ze starších badatelů mluví o Milešovce a Řípu, k nimž bychom si museli řeky ovšem přimyslet. Prvotní badatelé ztotožňovali někdy Záboje se Sámem, ale ani to není plodným východiskem už proto, že stále nevíme, kde hledat Vogastisburg, dějiště bojů s Dagobertem. Jako fantastické zaznamenávám ještě teorie jen ústně zprostředkované a šířené některými přáteli Rukopisů: jeden z nich viděl v Záboji konflikt s již pokřesťanštěnými Moravany (ale jak by je mohl pěvec označovat za cizí?), jiný se zahlížel až do dob římských a představoval si zde nějakou srážku Slováků s Římany na řekách Váhu, Dudváhu a Dunaji.

Není proto divu, že i Palacký [4] propadl v jistém smyslu skepsi a upřel Záboji historičnost vůbec, domnívaje se, že tu máme před sebou ryzí mýtus. A jsou i další potíže, s nimiž se setkáváme při řešení tohoto problému. Předně je píseň asi o 400 let mladší než děj, který je v ní líčen – píseň má jiný gramaticky obraz, než by měla na počátku devátého století. Odhaduji její vznik asi do století třináctého, starší je rozhodně zlomek Evangelia

sv. Jana a snad některé glosy v Mater verborum. A dále, písně RK sice vycházejí ze skutečných událostí, ale tento literární druh toleruje, ba předepisuje různá zkrášlení, idealizaci postav, dějinné nepřesnosti a volnosti. Tento předpoklad je i pro nás východiskem pro další odstavce tohoto pojednání. Ale pozor – národní tendence, starý duch orální epiky, nebo jak to chceme nazvat, musí být zachován. Ale historii je třeba dát, což její jest.

Jiná nesnáze, je v tom, že *Záboj*, jak je uchován v RK, je proti původnímu znění neúplný; o tom se ještě zmíníme na jiném místě. Zde alespoň hlavní důkaz. Verš 119 „*dýmem jest nám velenie jeho*“ – tedy patrně rozkaz jímž nařídil „král“ nepřátelským Čechům, že mají složit zbraně. Dostalo se mu však hrdé odpovědi od Záboje, kterou mu má Luděk vyříditi. Více se z písně nedovídáme, musíme si slova „králova“ rozkazu domyslet. Smysl písně tím však neutrpěl, ta je srozumitelná dnešnímu čtenáři právě tak dobře jako středověkému posluchači. Ale takové zámlky, taková nutnost dovtípit se je zcela cizí orální poesii. Původně tu jistě bylo širší vyličení tohoto jednání. Šlo ovšem původně o rozkaz vojenský, nikoli politický nebo správní, lze-li to tak nazvat. „*Veletí*“ je v tomto významu též v Čestmíru, verš 66–67, tedy dvakrát, kdežto „*zapovídati*“ ve smyslu „civilním“ nacházíme v *Záboji* rovněž, verš 30 „*i cuzími slovy zapovídati*“. Také v Evangelii sv. Jana je „*zápověď*“, zákaz nebo i příkaz. Na proužku RK, str. 2 řádek 29, je ještě „*nerozkazo-*“, ale kontext ovšem chybí.

Je dostatečně doloženo, že v roce 805 vtrhla francká vojska do Čech, přesněji řečeno do české kotliny. Cílem výpravy byly severní nebo severovýchodní Čechy. Není divu, protože to byla již tehdy krajina úrodná, hustě osídlená na tehdejší dobu hospodářsky pokročilá, takže vábila „*ukrutníka*“, jak *Záboj* vůdce vetřelců nazývá. Slovo „*ukrutník*“ tu asi znamená lupiče nebo kořistníka. (K charakteru tohoto „kraje českých hradů“, jak bývá tato část Čech nazývána viz. [5].) Frankové se spojili třemi proudy u Ohře na jejím horním, středním i dolním toku. Tato třetí skupina se jeví jako nejsilnější. Podle tzv. *Kroniky Moissacké* zde byl poražen Sémela, slovansky král, vládce tamních Glomačů, Bodrců a Srbů. Jako rukojmí nebo jako důkaz věrnosti odevzdal Semela vítěznému franckému králi své dva syny. Domnívám se, že jeden z nich je *Zábojem* přemožený nepřítel Luděk, jehož bližší vztah k franckému vrchnímu veliteli nám není ovšem znám, jak již výše uvádím. Výše citovaná kronika pojednává z analů o těchto událostech asi nejpodrobněji, je proto nápadné, že mlčí o jiném tentokrát zřejmě českém veliteli vojska, který prý byl v boji zabit. O tom mluví *Annales Mettenses priores* a zprávu potom opakují i kroniky mladší. Není jisto, zda šlo o „lecha“ jako hodnost, nebo zda je třeba brát slovo „Lechno“ za osobní jméno, k čemuž se – snad mylně – kloní výše uvedené analý. Jindy se však čte „Bech“ nebo „běch“, což je také možné, neboť jsou to jména doložená již ve staré češtině. I dnes je známé místní i osobní jméno Bechyně. Tyto rozpory a částečná mlčenlivost činí dle mého soudu celou tu zprávu pochybnou. Je také nápadné, že by v jedné válečné akci byli zabiti dva slovanští náčelníci, jeden na francké, druhy na české straně. Luděk jako Semelův syn – trochu podporuje moji teorii to, že jej *Záboj* sice právem a zcela zřetelně považuje za Slovana, nikoli však za zrádného Čecha. To by snad užil pěvec i zde slova „*prorada*“ (může být masculinum i femininum), jak čteme v Jaroslavovi verš 204.

Francká vojska s „odrodilým“ Ludřkem nebo Luděkem pronikla do Čech snad směrem ke „královské cestě Poohřím“ [6]. Vetřelci zpusťovali nejprve krajiny po obou březích Labe, jak se také praví v análech, dospěli posléze k hradišti, které je v archeologii označováno jako Hradsko-Kanina. Jsou však známy též jiné teorie, třeba ta, které se přidržel i Palacký, že anály míní dnešní Kadaň nad Ohří. Z našich archeologických nálezů a jak si troufám tvrdit i z RK samotného lze uvažovat jen o výše uvedené lokalitě, která leží poblíže Mšena. Měl jsem původně na mysli také jiná místa, jiné vrchy, třeba Bezděz jihovýchodně od Doks, Kozákov v podhůří Krkonoše nebo dokonce Mužský u Mnichova Hradiště. Ale první dva kopce jsou proti scéně Záboje, jak si ji představuji, příliš severně. Mužský se zase jeví jako případná dominanta kraje přec jen málo významný. Ale budíž zde připomenuto, že s ním operovali odpůrci Rukopisů. Je prý tam skála připomínající mužskou hlavu. To prý bylo inspirací pro padělatele, jímž byl ovšem Hanka, který je *persona sine qua non* i dnes.

O výsledku francké invaze mluví anály velmi neurčitě. Dnešní historie se shoduje v tom, že výprava byla vcelku neúspěšná, že cíle nebylo dosaženo. Skutečně se také nehovoří nikde o vítězství, o zajatcích, o kořisti a nedošlo ani k opakování tohoto útoku v příštím roce, jak by se dalo očekávat, kdyby byl obránce rozhodným způsobem již první akcí zeslaben. Historici zejména zdůrazňují, že Canburg byl obléhán marně. Tato bojová složka není v Zábaji vůbec uvedena a pěvec ponechává zcela stranou existenci hradiště, jako by vůbec nebylo. Uznávám, že v tom tkví slabina mé rekonstrukce Záboje i celé události. Nikde se v písni neříká, že by někdo onen „šerý“ případně „modrý“ vrch zlézal nebo z něho sestupoval. Přímo jako místo bojiště vrch označen není, je to spíše bod orientační, viz Zábój verše 81, 99, 221 a 226.

Toto „neslavné střetnutí Karlových vojsk s Čechy pod Canburgem“ [7] je obaleně charakterisováno jako porážka v *Annales Francorum* k roku 806 sdělením, že se vojsko vrátilo „*absque ullo gravi incommodo*“, tedy bez na jaké velké újmy [8]. Zda a do jaké míry náš pěvec nadsazoval, musíme nechat *in aperto*, tedy jako otázku dosud otevřenu. Na váhu zde také padá, jak vyložíme v incipitu k písni slovo „*pobitie*“, které znamenalo ve staré češtině nejen „pobití“, ale též prostě „bitvu“. V RK jde vždy – celkem šestkrát – o význam první a dokonce je tu zvlášť „bitva“ (Čestmír, verš 43) ve významu „bojovnost, chuť k boji“.

S otázkou historické věrnosti Záboje těsně souvisí také úvodní a závěrečná část písně, kde se mluví o násilných reformách, které cizinci prováděli na dočasně obsazeném českém území. Na výpravě z roku 805–806 určitě byly účastny také duchovní osoby. Lze také připustit, že i za krátkého pobytu mohly být rušeny posvátné háje, rozbíjeny modly, vyhánění uctívání dravci atd. Ale úsilí o vítězství křesťanství, o zavedení nových bohoslužeb i propagace jednoženství byl pochopitelně proces dlouhodobý. Zde tedy pěvec, jestliže skladba pochází z pozdějších staletí, značně schematizoval a pokládal tyto reformy za dostatečně známé; je to i argument starších obránců, kteří uváděli, že křesťanství v době vzniku písně již převládlo a že pohanské reminiscence nebyly tedy již nebezpečné. Je však také možné, že se v Zábaji naráží na prvotní církevní snahy uplatňované cizími kněžími. Na to by navazovala epizoda o dvou jinoších, kterými mohli, ale nemuseli být Zábój a Slavoj, kteří se tajně vycvičili ve zbraních a spolu se svými

vrstevníky osvobodili „dědinu“ od vetřelců. To se stalo dlouho před bitvou, o níž zde pojednáme. Aby byl zachován důležitý skrytý typologický požadavek orální epiky, totiž jednota času, je toto vyprávění s hlavním dějem uplatněno souběžně, i když chronologicky rozdílně.

Ke Canburgu mají kladný poměr Zábój i Šolle. První o něm říká, že je „*po vséich po krajinách*“ a že „*bozi ny vícestviem dařichu*“. Druhý konstatuje, že vrch měl značný strategicky význam [9], neboť odtud se otvíral pohled do širé krajiny. Turek [11] označuje horu na níž bylo vybudováno Hradisko-Kanina, tedy Canburg, jako „*mohutný ostrožný blok skalnatý*“. Dodáváme, že pro Slovaný i pro Franky, přičemž je nutno vzít v úvahu i bystřejší zrak tehdejších lidí a nesrovnatelně čistší ovzduší. Stejně dobře sem mohli vidět i Zábójovi lidé zdola. Dále je pozoruhodné, že se v místním depotu nalezlo více koňských koster než kdekoli jinde [11]. Měchurová uvádí [12], že v Čechách byla nalezena jen tři místa, kde byla odkryta stejná udidla jako na jižní Moravě, totiž u Kněžmostu u Mladé Boleslavi, Semice u Nymburka a Plužna u Boleslavi. Jde tedy o místa, kde se v roce 805 odehrávaly nejdůležitější události, které vyvozujeme z písně Zábój. Jako udidlo si nemůžeme představovat jednoduchý řemen vkládaný do koňských úst, ale zařízení složitější, jimiž mohl být určován směr zvířecího pohybu. Sem patří jistě i zmínka v Čestmíru, že pastýř obdržel za jalovici též koně s uzdou (v. 135 „*dada za niu kón i s uzdu*“). Koně užívaly kmeny nebo národy dávno před rokem 805 a tvrzení odpůrců, dnes už snad opuštěné, že jízda v RK je anachronismem – prý Slované chovali koně k tahu i k boji až mnohem později – vypadá až směšně. Zásluhou Šolleho víme také, proč je v Zábójí vrch nazýván „šerým“. Patrně od čedičové nejvyšší vrstvy této hory, která má nadmořskou výšku 508 metrů, kdežto okolní krajina v průměru jen 355 metrů n. m. Ale snad nejdůležitější je i pro nás nález dvou helmic – objev v Čechách ojedinělý [13]. Datuje se do 9. – 10. století. Šolle [14] uznává možnost, že jde o domácí výrobek přeneseny sem z nějakého zbrojířství, ale přece se spíše kloní k názoru, že přílby byly ukořistěny na Francích v době bojů, které nás tu zvláště zajímají. To tím spíše, že v Zábójí nacházíme přímé potvrzení této eventuality, neboť v závěru písně se říká, že je nutno obětovat bohům „*oružie pobitých vrahov*“ (verš 230).

Po vítězství pod Canburgem „*Zábójevi voji rozehnachu sé v šír*“ (verš 199). Nejde tedy o žádné překonávání výšin, nepřipomínají se tu ani bažiny, pole nebo lidská sídliště, jen rovina nebo pahorkatina. Takový ráz krajina opravdu má. Prchající Frankové a pronásledující je Čechové (nebo snad Pšované, případně Charváti) se pohybují, soudím, zhruba směrem severozápadním, protože Frankové a jejich spojenci se snad hleděli dostat na cestu, kterou do Čech vpadli. Míří tedy ke Krušným horám, protože jinam ani nemohou, tyto jízdni „*dstihy*“ vyjadřuje pěvec skvělou malbou zvukem i rytmem

*nocú pod lunú za nimi lúto,
dnem pod sluncem za nimi lúto,
i opěti temnú nocú, i po noci šedým jutrem.* (verš 202–204)

Hlásky *n, m, o, u* živě znázorňují údery koňských kopyt. Připomíná to Vergiliův verš „*quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum*“, ve starém časoměrném překladu

„čtvermonohý ujetou dupotem tepe podkova půdu“. Verše českého pěvce RK pokládám za daleko básničtější.

Kamenem úrazu nebo spíše několikerou nesnází se jevíly verše 191–194 a 205–209:

*Hučie divá řeka, vlna za vlnú sě valé,
hučechu vsi voji, skok na skok
vsě sě hnáše přěs buřičú řěku.
Vody uchvátichu mnostvie cuzich*

Stará námitka říkala, že se tu pisář – tj. falzátor – zmýlil a opsal několik řádků dvakrát. Takové tvrzení je neudržitelné už proto, že by se chyba opakovala krátce za sebou na téže stránce. Mezi oběma místy je jedenáct řádků obsahujících jiný text, takže nemohlo tu být opakování bezprostředně za sebou, ale závada by byla tak zřejmá, že by si jí opisovač nemohl nevšimnout. Další potíž nebo spíše důvod k výtce nepůvodnosti záležel v tom, že se charakterizoval vztah lidí a řek jako živý, personifikovaný, a vypůjčený od Rusů nebo Srbů – je to ovšem jeden z typických znaků epiky, k níž řadíme oba Rukopisy. Lze tu přidat bařušku Dněpra, matičku Volhu, šumicí Maricu, všeslovansky Dunaj, německý Rýn, otcé vod, aj. Větší problém byl v identifikaci dvou přibližně stejných řek – Letošník [15] mluví dokonce o třech řekách, buď viděl scenérii Záboje jako my a pojal do své úvahy také zprávy analistů, mluvících o „Agaře“, tedy Ohři jako ose území, kde se shromáždila francká vojska, nebo se opíral o jiné nám neznámé zprávy – přes něž Zábojova vojska postupně přecházela a v nichž se utopilo mnoho „cuzich“. Jen Adámkovy Dunaj a Dyje by splňovaly částečně tento požadavek, ale nacházíme jiné řešení. Jde tu o Vltavu a Labe před jejich soutokem u Mělníka; Vltava je tu mohutnější než Labe. Ale ani toto řešení plně nevyhovuje. V našem konečném řešení problému uvažujeme jen o jedné řece, totiž o Labi po soutoku obou a soudíme, že tu přechází na druhý břeh jednou Záboj, podruhé Slavoj, krátce za sebou nebo současně. Je dokonce možné, že Slavoj tu svého druhu nebo bratra předstihl, neboť byl prudké povahy (verš 98 „*prudka Slavoj*“). Snad proto pronásleduje i zbytky franckých vojsk usilovněji než vrchní velitel Záboj. Je to Slavoj, který podává zprávu, že nepřátel je už jen hlouček a že i ti žalostivě prosí. Že oba vůdcové jednájí sice svorně, ale každý na vlastní post, vyplývá z písně na několika místech (verše 97–98, 116–118). Toto rozdělení velitelské funkce se jeví i v závěru písně, kde Záboj vyzývá ke konečnému očištění krajiny od králových vojsk, verše 215–216 „*Vratno krajinú tudy ty, jáz tudy, vyhubit vsě králevu!*“. Pro náš výklad svědčí ještě jedna okolnost, vyplývající přímo z obsahu písně. Již při souboji Záboje s Luděkem padlo hodně nepřátel, další byli pobiti na počátku pronásledování a mnoho jich utonulo (totiž v první řece, jak se obvykle interpretuje), potom se nezdá logické, že by i po dalším stíhání utonulo opět „*mnostvie cuzich*“ v řece druhé. Horami, o nichž se děje zmínka v závěru písně, že se k nim blíží Slavoj i pronásledovaný „*hlúček vrahov*“, může se myslit jen Rudohoří, a to, myslím, v nejvýchodnější části. Že Záboj nechává tento zbytek uniknout je také častý motiv v líčení vítězných bitev v orální poesii i odtud převzaté próze. Bývá tu diskuse, zda má být ušetřen *nuntius cladis*, zvěstovatel porážky. Tak říká třeba římský vojevůdce u Livia v líčení porážky punského velitele Hasdrubala v roce 207 př. Kr. nad řekou Metaurem: „*At' přece zbudou nějací svědkové jejich pohromy a naší zdatnosti!*“

Poznámky

- [1] Píč, J. L.: Paběrky Rukopisné. *Památky archeologické a místopisné* 16, 1893–1895, str. 302–314.
- [2] Adámkovy teorie, které obsahují mnoho kladného po stránce zeměpisné, znám jen z korespondence.
- [3] *Rukopisy královédvorský a zelenohorský*. Dokumentární fotografie V. Vojtěch. Přepisem a poznámkami doprovází V. Flajšhans. Praha, Česká grafická unie 1930, str. 40–41.
- [4] Palacký, F.: Bemerkungen über die Königihofers Handschrift. In: Palacký, F.: *Gedenkbücher*. Prag, F. Tempský 1874, str. 68.
- [5] Šolle, M.: *Archaeologia historica* 3, 1978, str. 371.
- [6] Šolle, M.: *Hradsko na Kokořínsku – Canburg franckých anátů*. (Vývoj osídlení od pravěku až po středověk). Praha, Academia 1998, str. 60.
- [7] Šolle, M.: Hradsko u Mšena. Část I. Od pravěku do doby slovanské a otázka Canburgu franckých letopisů, *Památky archeologické a místopisné* 68, 1977, str. 323–393.
- [8] Třešník, D.: *Počátky Přemyslovců*. Praha, Academia 1981, str. 64 a 496, pozn. 102.
- [9] Šolle, M.: *op. cit. v pozn.* [6], str. 22.
- [10] Šolle, M.: *op. cit. v pozn.* [6], str. 114.
- [11] Turek, R.: *Čechy na úsvitě dějin*. Praha, Orbis 1963.
- [12] Měchurová, Z.: *Archeologia historica* 9, 1984, str. 266.
- [13] Váňa, Z.: *Svět dávných Slovanů*. Praha, Artia 1983, str. 77.
- [14] Šolle, M.: *op. cit. v pozn.* [6], str. 64.
- [15] Letošík, J.: *Dějepisný rozbor Rukopisu královédvorského*. Brno 1910, str. 96.

Triumf a bolest

JIŘÍ URBAN

Letos si naše publicistika připomíná triumf spisovatele Ivanova, od jehož odchodu uplyne právě pět let. Česká věda se jeho zásluhou zbavila chemického komplexu, který pramenil ze soudu chemiků, že Rukopisy zelenohorský a královédvorský, jejichž padělanost prokázali realističtí učenci, chovají se po stránce chemické jako pravé středověké památky. Ivanovova cesta k odstranění zmíněného rozporu mezi stanoviskem věd společenských a exaktních nebyla lehká. Jeví se v mnohém velice zvláštní. Nechybí jí originalita, výjimečnost a tajuplnost.

Její počátek logicky sahá do doby první republiky. Když se roku 1936, připravovala výstava k 50. výročí protirukopisného vystoupení, vyžádala si Filosofická fakulta UK stanovisko Přírodovědecké fakulty UK k verdiktu profesorů Bělohoubka a Šafaříka z roku 1887 o stáří Rukopisu královédvorského. V odpovědi dotázaní potvrdili správnost Bělohoubkových a Šafaříkových závěrů. O chemických zkouškách se totiž většinou sdělovalo, že neprokázaly padělanost, nebo dokonce, že prokázaly novodobý původ Rukopisů. Původní jejich interpretace, které předkládali například Prof. Mareš nebo Vrzalík se vysvětlovaly jako politicky motivované. Avšak vyžádaný soud pěti universitních profesorů, přednostů ústavů Přírodovědecké fakulty UK, se už takto vysvětlit nedal.

Když se po třiceti letech blížilo 150. výročí nálezů Rukopisů, aktivovala ČSAV příslušné badatele k přípravě sborníku o Rukopisech. Přírodovědce nikoli. První odborné

práce byly veřejně prezentovány na přednáškovém cyklu v Městské knihovně na podzim 1967. Později byl z přednesených materiálů vydán známý sborník *RKZ – Dnešní stav poznání*, v němž se překvapivě dozývá, že chemické zkoušky z roku 1886 svědčily pro pravost. Jakoby se už tušilo, že rozpor bude brzy odstraněn a vysvětlen. O věc se totiž začal silně zajímat vlivný spisovatel Ivanov, jenž dle vlastních slov absolvoval bezpočet jednání v saloncích ministrů. O jednom takovém poskytl více podrobností roku 1972 v Tvorbě:

V roce 1967 se nenašel chemik, který by se odvážil vyvrátit vědecké zkoušky z roku 1886–1887, hovořící pro pravost Rukopisů. Proto jsem po předběžném jednání požádal v zimě 1967 tehdejšího ministra kultury ing. Karla Hofmanna (dnešního předsedu ÚR ČSROH), aby se Rukopisy znovu prozkoumaly právě po stránce chemické. Domníval jsem se, že socialistická věda je na takové úrovni, že úkol zdolá. Vysvětlil jsem ministrovi podrobně celou záležitost (i svou hypotézu s malířem a Hankovým svědkem F. Horčíčkou) – a ministr souhlasil.

Zkoumáním Rukopisů byl z rozhodnutí Ministerstva kultury pověřen Kriminologický ústav. Proč to nebylo nějaké pracoviště vysokých škol nebo Akademie věd, vysvětlil spisovatel Ivanov tím, že v Kriminologickém ústavu mají nejlepší přístroje. To dozajista svědčí o obdivuhodném rozhledu v dané problematice, neboť kromě přístrojů hraje zde roli metoda a odborné zaměření řešitelů.

Byly zde ovšem i jiné důvody, které by zůstaly skryty, kdyby je slovný spisovatel nevtělil do korespondence s Janem Vrzalíkem, jehož 100. výročí narození si letos rovněž připomínáme. Dne 9. září 1967 mu píše: „Proto jsem domluvil s ministry, aby to dělal Kriminologický ústav, poněvadž jsem počítal s tím, že kdyby to dělala Akademie, a priori by existovala zaujatost. Jestliže kriminalisté – kterým osobně na výsledku nezáleží – dokáží, že je to pravé, budou mít jedině oni tolik autority, aby se to sdělilo veřejnosti. A zase i opačně: dojdou-li k závěru, že je to falešné, věřím, že i obhájci to čestně přijmou.“

Dopis z 8. ledna 1968 svědčí o mimořádné starostlivosti o dokumentaci zkoušek, která mimochodem veřejnosti dodnes chybí: „Připomínal jsem, že na všechno musí mít protokoly, jinak že jim do toho nechci a nebudu mluvit. Dal jsem jim čestné slovo, že dokud zkoušky nedokončí, že o dílčích výsledcích nebudu hovořit, tak se na mne neztekejte.“

Čtenáři literatury faktu většinou nejsou seznámeni s prvotními představami, o zveřejnění dokumentů výzkumu. Dobře to osvětluje list z 22. května 1968: „... dokončil jsem svou knihu – má 603 stran... Kniha vyjde příštího roku v nakl. Mladá Fronta v edici Kolumbus a vzadu budou připojeny protokoly Kriminologického ústavu ...“

Později dospívá spisovatel Ivanov k jinému řešení: „A teď dále: poněvadž v mé knize budou jen části protokolů, navrhl jsem, aby všechny protokoly vyšly jako další samostatná kniha.“

Že s vydáním Protokolů byly pak velké potíže, je všeobecně známo. Dokonce zákaz, jak sděluje spisovatel. Zlé jazyky sice tvrdí, že to s tím zákazem bylo jinak, než podává spisovatel, nicméně Protokoly podepsal obhájce Šonka. A současný ředitel Kriminologického ústavu se nedávno vyjádřil s uznáním o činnosti slavného spisovatele. Triumf završen.

Málo se ví, jak se objevená fakta dotkla autora potvrzené hypotézy. Počátkem zkoumání, v dopise z 9. září 1967, píše Ivanov Vrzalíkovi takto: „*Jak jsem Vám už dříve sdělil: Jde mně o pravdu, padni komu padni. Nevěřím ničemu, o čem se nepřesvědčím. Byl bych šťastný, kdyby má hypotéza s Horčičkou byla nesprávná a RKZ byly pravé. Dám na zkoušky.*“

Posléze v dopise Vrzalíkovi z 6. května 1969: „*Rukopis zelenohorský byl shledán padělkem. Je to bohužel smutný fakt, vědecké důkazy hovoří jasně a zcela přesvědčivě. Protokoly podepsal i dr. Šonka, obhájce, který čestně uznal, že RZ je podvrh ... Je mně z toho smutně, ale nedá se nic dělat; stále jsem říkal, že se podrobím vědeckým výsledkům, nuže nyní jsou tady a nedají se vyvrátit. ... I dr. Šonka je z toho zničený... Chápu, že tento dopis Vám způsobí smutek, i mně nebylo vesele.*“

Je těžko říci, zda tyto pocity zapříčinily nechuť připomínat v jisté době svoje zásluhy o rozřešení chemické záhady Rukopisů. V rozhovoru pro časopis Český dialog v němž slavný spisovatel v roce 1997 vypráví o své literární činnosti, se o Rukopisech ani nezmiňuje. Možná zde sehrálo úlohu i to, že Kriminalistický ústav v té době ještě setrval na svém původním odmítavém stanovisku k činnosti Ivanovova týmu. Nakonec se i on musel podrobit. Fakta jsou fakta.

Chemie Rukopisů ve věku nejistot

JIŘÍ URBAN

Před deseti lety spatřil světlo světa *Sborník Národního muzea v Praze C 36/1991* (vyšlo v prosinci 1993!) s dlouho očekávanými Protokoly o zkouškách Rukopisů královédvorského a zelenohorského, prováděných tzv. Ivanovovým týmem v letech 1967–1971, vydávaných za chemické.

Toto datum se mělo stát významným mezníkem v historii rukopisného sporu, neboť teprve nyní mohla skončit informační závislost na literatuře faktu spisovatele Ivanova a mělo být přikročeno ke kritickému přezkoumání zjištěných skutečností a jejich interpretaci na základě protokolů.

Ale překvapení zájemců bylo obrovské, neboť tiskem vydaná verze Protokolů se ukázala jako neúplná. Oproti „originálním“ Protokolům, uloženým v trezoru Národního muzea, chybělo asi 85 % obrazové dokumentace a některé textové partie.

Česká společnost rukopisná se obrátila na Ministerstvo kultury jakožto zadavatele průzkumu, s poukazem na nemožnost kritického přezkoumání závěrů Protokolů a zároveň vyjádřila podivení, proč nebyla publikována oficiální oponentní stanoviska. Ministr Tigrid uznal oprávněnost uvedených námitek a zajistil finanční příspěvek na zveřejnění kritických stanovisek k Protokolům. V nakladatelství Neklan byl s touto podporou vydán spis *Fakta o Protokolech RKZ*, který obsahuje: dosud utajované materiály z oponentního řízení Kriminalistického ústavu z roku 1975, stanovisko Muzejní komise z roku 1992 a posouzení Protokolů moderní rukopisnou obranou z roku 1995. Tato třetí část byla

vypracována na základě unikátního exempláře Protokolů uloženého v trezoru Národního muzea, což se neobešlo bez zvláštních povolení a mimořádného úsilí.

Je třeba s politováním konstatovat, že uvedený spis nepronikl výrazněji do vědomí veřejnosti. Snad kvůli skrovným propagačním možnostem nakladatelství Neklan, ale i z jiných důvodů. Akademie věd ČR, které byl spis předložen se žádostí o jeho posouzení, se odmítla problémem zabývat s odvoláním na to, že spor je uzavřen vydáním prvního dílu sborníku *RKZ – Dnešní stav poznání* z roku 1969, jenž se ale hmotného průzkumu netýká!

V roce 1998 se na internetu objevuje další mutace Protokolů. Ta již netrpěla absencí obrazové dokumentace, ale četné textové pasáže byly nepřipustným způsobem pozměněné. V současné době již na internetu dostupná není.

V roce 2001 vydal Kriminalistický ústav propagační brožuru, v níž se rovněž zmiňuje o zkoumání RKZ, ale v jiném smyslu, než v roce 1975, kdy Protokoly Ivanovova týmu odmítl jako neprůkazné. Na dotaz České společnosti rukopisné, zda tak bylo učiněno na základě nějakého věcného přehodnocení, zaslal ředitel Kriminalistického ústavu plk. JUDr. Jan Hlaváček odpověď elektronickou poštou, která se ztratila.

Třicet let po dokončení zkoumání Rukopisů tzv. Ivanovovým týmem neexistují tištěné materiály, umožňující svobodné přezkoumání pracovních metod a závěrů řešitelů. V laické i odborné veřejnosti se tak silně zakořenily představy vyvolané četbou literatury faktu. Kriminalistický ústav patrně změnil původní odmítavé stanovisko k Protokolům, ale důvody zatím nezveřejnil. Patrně je to v pravomoci veřejného činitele.

Nad sborníkem o Palackém

DAVID PROKOP

Od vydání sborníku *František Palacký 1798/1998. Dějiny a dnešek*. [1] sice uplynulo již pět let, ale snad moje slova budou pro čtenáře Zpráv zajímavá i přes tuto časovou prodlevu.

Poměrně rozsáhlý sborník (556 stran) je rozčleněn do několika tematických bloků: *Estetické rozběhy a filosofické zázemí; Historik a jeho dílo; Politická aktivita a státoprávní koncepce; Palacký, Evropa a Slované* a nakonec *1798–1898–1998*. Z několika desítek studií si vyberu několik a pokusím se poukázat na zajímavé momenty v nich. Můj výběr je samozřejmě subjektivní, domnívám se však, že studie, které mě nejvíce zaujaly, jsou užitečné minimálně tím, že neopakují po milionté známá fakta a zároveň se nejedná o nějakou mikrostudii či detailní případovou studii či případně nejsou jen pozitivisticky popisné. Budu postupovat v tom pořadí, jak jsou studie ve sborníku umístěny.

Štefkova studie *Palacký a Hegel* myslím celkem srozumitelně vysvětluje, že Palackého filozofie dějin je podstatně odlišná od Hegelovy a také upozorňuje na přečeňování Kantova vlivu na Palackého filozofické myšlení. Vliv Hegela chtěli u Palackého vidět především komunističtí ideologové jako Nejedlý, nicméně Patočka poukázal, že „*polarita v Palackého pojetí se nevyvíjí z prvotnější jednoty a rozpory nemohou být pokládány za vnitřní. Běží tu o stálé působení a vyrovnávání principů, o vytváření převahy jednoho z nich. Nedochází k zániku oposit v nové syntéze.*

U Palackého dějiny nekončí určitým stavem, ale jsou nekonečným procesem stálého zdokonalování.“ K obdobným závěrům došli i filozofové Kosík a Machovec. Další velký rozpor v Hegelově a Palackého koncepci je ten, že pro Hegela je vždy v dané době dějnotvorný jen jeden národ, kdežto pro Palackého ve shodě s Herderem je typické to, že „kulturotvorné“ jsou všechny národy.

Palackého filozofii zdařile v přehledu podává příspěvek **Jana Zouhara**. V této krátké studii jsou v poznámkovém aparátu asi všichni, kdo ve 20. století k Palackého filozofii něco významného řekli – Machovec, Patočka, Jetmarová, Kosík a další. Zajímavý je poukaz na Patočkovu studii *Co jsou Češi?*, která je pravděpodobně ideovým prazákladem úpadkové filozofie dějin sympatické autorům střihu Podivena.

Za vynikající považují studii **Josefa Války** o vztahu Palackého k francouzské liberální historiografii, především tedy ke Guizotovi a Thiersovi. Autor zmiňuje Palackého jako jednoznačně liberálně smýšlejícího a připomíná negativní Masarykovu roli v pozdějším „nešťastném pojetí“ liberalizmu v české historiografii. Pro liberální historiky má zásadní význam pojem civilizace (Palacký překládal jako „vzdělanost“) – jde o pojetí dějin jako dějin sociální struktury, politických systémů, myšlení a kultury. Dle takového konceptu jsou vytvořeny Palackého *Dějiny* i další jeho díla. Válka vyzdvihuje pozitivní trend v dnešní české historiografii, která se díky autorům jako Třeštitk, Šmahel či Pánek vrací k oživené tradici liberálního dějepiscectví a k pojetí husitství jako prvních etap evropské reformace, nelíčí jej na základě středověkých principů.

Zajímavá je **Zemličkova** studie podávající přehled toho základního, v čem se současné bádání o středověku liší od stavu bádání v době Palackého, zvláště se pak věnuje 13. století, které Palacký viděl jako přelomové mezi slovanskou demokracií a německým feudalizmem.

Obdobně na speciálnějším případě husitství podává přehled **Čornej**. Na začátku jeho studie je poměrně zajímavá statistika toho, jaký podíl tvoří v Palackého historické práci právě husitství. Čornej se sympaticky ohrazuje proti některým hloupým přístupům k Palackému a jeho dílu: „*Nemohu proto souhlasit s pokusy, které se při významných jubileích vždy objevují a snaží se, leckdy účelově, definovat, co z odkazu význačné osobnosti zastaralo a co přežilo. Kdybychom takto přistupovali k Palackého dílu a vyrhovali z něho jednotlivé části, bylo by naše počínání ahistorické a směšné. ... Pro mnohé české vědce, tak snadno měnící postoje a ochotně podléhající módnímu vlnobití, může František Palacký i s odstupem dlouhých desetiletí sloužit jako vzor i výzva.*“

Pánkova studie o Palackého novověkém bádání oceňuje především jeho schopnost nalézat perspektivní témata, jeho systém periodizace dějin a integrace českých dějin do světového civilizačního procesu, všímá si ovšem i jeho konfesijně-politických preferencí.

I z hlediska RKZ [2] je pro nás zajímavá studie **Jaroslava Boučka** *Jan Slavík a František Palacký*, kde se autor zabývá historikem J. Slavíkem jako obhájcem Palackého pojetí husitství [3] proti pojetí Pekařovu jako představiteli tzv. Gollovy školy, která pozitivisticky lpěla toliko na pramenném poznání. Na s. 220 Bouček tvrdí, že dle Slavíka „*Palacký nepřišel ke své koncepci původní slovanské demokracie proto, že uvěřil podvrženým pramenům (RKZ), ale proto, že byl (podobně jako falsifikátor RKZ) v zajetí dobové romantické představy minulosti ...*“. Mám dojem, že Slavík žil v zajetí romantické

představy o Palackém. Slavíkovy představy o Palackého práci jsou sice někdy prapodivné, ale jinak bezesporu patří mezi ty, o jehož teorie a názory se vyplatí zajímat [4].

Dobře zasazuje do kontextu mezi jiné státoprávní představy Palackého ve své studii **Martin Kučera**. Zajímavé je i líčení dlouhého přátelství mezi Palackým a J. E. Purkyně od **Zdeny Stokláskové** – to především pro vykreslení zajímavých reálií každodenního života intelektuála oné doby. Skvělá je studie **Stanleyho B. Winterse Kramář o Palackém a českém státním právu**. Autor zasazuje Palackého myšlení nejen do kontextu myšlení Kramářova, ale i jiných. Dobrým přehledem postoje Palackého k problematice slovanství je studie **Miroslava Šestáka**.

Jiří Štaif ve své studii, věnované Palackého jubileu v roce 1898, všímá různých aspektů, které toto výročí v oné době mělo. V jaké situaci byla tehdejší společnost, jakou autoritou byl Palacký pro starší historickou školu seskupenou kolem Národního muzea a Akademie věd a jako autoritou byl pro mladší historiky seskupené především na univerzitní půdě – ten rok poprvé veřejně vystoupila Gollova škola. Štaif si dále všímá celospolečenského rozměru oslav v situaci, kdy česká společnost již měla vytvořený obraz společných dějin, jejich politického využití v době rozrůzňování českého politického spektra, rozdílnosti mezi českým a moravským prostředím, integračního rozměru oslav z hlediska národního a dalších zajímavých aspektů, které se týkají kupř. výzkumu mentalit. Štaifova studie vyčnívá mezi ostatními svým interdisciplinárním „přesahem“.

Ve sborníku by se jistě daly najít i další studie, které by stály za vyzdvižení, nicméně ty výše zmíněné mě zaujaly nejvíce. Je ale také třeba kriticky poznamenat, že ve sborníku jsou i některé příspěvky nekvalitní – svou obecností, beznázorovostí, repetitivností. Je zde i příspěvek, kde bylo rezignováno na poznámkový aparát s odkazem na to, že jde v podstatě o výtah z jiného textu. Přitom sborník měl editora takového formátu, jakým je profesor František Šmahel – že by scházela odvaha vyhodit bezcenný článek, který jen zabírá místo? Pak se ovšem nabízí otázka – co dělal editor? Nevím. Každopádně jako celek je tento sborník cenným a důstojným příspěvkem k jubileu Františka Palackého.

Poznámky

- [1] *František Palacký 1798/1998. Dějiny a dnešek*. K vydání připravil František Šmahel za spolupráce Evy Doležalové. Praha, Historický ústav Akademie věd ČR 1999.
- [2] Zmínky o RKZ lze nalézt i jinde ve sborníku konkrétně na stranách 57, 102, 127, 145, 212, 219, 220, 376 a 462; nikde však není podrobnější rozbor Palackého vztahu k RKZ.
- [3] Srv. Slavík, J.: *Nový názor na husitství. Palacký či Pekař?* Praha 1928; kde polemizuje s Pekařovou knihou *Žižka a jeho doba* z předchozího roku. Ke Slavíkově vztahu k problematice RKZ viz <http://people.fsv.cvut.cz/~gagan/jag/rukopisy/osobnost/slavik/>.
- [4] Srv. Slavík, J.: *Iluze a skutečnost*. Praha, Academia 2000; a Bouček, J.: *Jan Slavík Příběh zakázaného historika*. Praha, Academia 2002.

K Jaroslavově souboji s Kublajevicem

KAREL NESMĚRÁK

Zpěv *Jaroslav* Rukopisu královédvorského, zabývající se vpádem Tatarů do Evropy a jejich porážku u Olomouce roku 1241, vrcholí líčením souboje Jaroslava s Kublajevicem (verš 276–283):

*Vrazi kruto na Kublajevica,
i by pótka ovsěm velelútá.
Srazista sě oba oščepoma,
zlomista je oba velím praskem,
Jaroslav ves ve krvi s ořem sbrocen
mečem Kublajevica zachvátí,
ot ramene šúrem kyčlu protče,
takož spade bezduch mezi mrchy.*

Popis Jaroslavova souboje nemá přirozeně pro pravost či nepravost Rukopisu královédvorského význam, neboť se může jednat čistě o básnickou licenci. Přesto byla tomuto místu věnována pozornost historiků i jazykovědců. Z historického hlediska byl souboj rozebrán zejména Letošníkem [1], který poukazuje na obecnou shodu popisu Jaroslavova souboje s líčením soubojů v soudobých pramenech, jako je báseň *Jan z Michalovic, Štylfrid* či *Alexandreis*. Goll [2] a později Mezník [3] oproti tomu hledají shodu mezi básní a novodobějšími prameny (Beckovský, Pubička). Dolanský se pokoušel prokázat souvislost mezi *Jaroslavem* a Kačičovým *Razgovorem* [4] a *Ossianem* [5].

Zajímavou – dosud nikde nezmiňovanou – a velmi těsnou obdobu líčení Jaroslavova souboje je však možné nalézt i ve staročeské povídce nazvané *O Briseldě řeč zlá o zlé* (rovněž *Rudolf a Brizelda*). Jde o velmi málo známou staročeskou povídku, vzniklou v 15. století patrně jako pendant k známější a velmi oblíbené staročeské povídce *Valter a Griselda*, jež se do staročestiny dostala prostřednictvím překladů z Boccacciova *Dekameronu* a dočkala se i řady tištěných vydání [6].

Povídka *O Briseldě* je oproti tomu známa jen ze dvou rukopisných zpracování. Původní latinské zpracování s názvem *Historia infidelis mulieris*, je dochováno v jediném rukopisu sepsaném v letech 1459–1469 v kartuziánském klášteře v Králově Poli u Brna (nyní Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 4739). Český překlad, vzniklý velmi záhy, se zachoval rovněž v jediném zpracování v tzv. Křižovnickém rukopise z roku 1472, obsahujícím prozaické skladby různého obsahu (Národní knihovna v Praze, fond Křižovníci sign. XXII A 4, popis rukopisu viz. [7]). Povídka je vlastně směsí prvků z různých ve středověku rozšířených pověstí a moralistických povídek. Poprvé byla vydána tiskem až roku 1889 Františkem Polívkou, který vydal jak její latinské, tak staročeské zpracování [8]. Novější vydání pak podali Kopta [9] a Václavek [10].

Obsahem povídky jsou příhody rytíře Rudolfa a jeho ženy Briseldy. Briseldu postihne malomocenství a tak se s ní Rudolf vystěhuje do portugalského města Dekapolinu. Zde Rudolf pomůže portugalské královně v bitvě nad dvěma pohanskými králi. Za odměnu se

dozví o zázračné studánce, jejíž voda Briseldu uzdraví. Ta však místo vděčnosti Rudolfa opustí a oddá se právě pohanskému králi, jehož Rudolf před tím porazil. Rudolf nakonec svoji nevěrnou ženu i s pohanským králem zabije.

Rudolfův souboj s pohanským rytířem, zástupcem pohanského krále, je popisován v sedmé kapitole povídky [11]:

A tak zbraní na svém koni proti pohanu nepříteli svému jel jest pospěšně, kterýžto také hotov bieše. A tak jeden hnav na druhého oba se s koni zbodla podle onoho řečení: Silný udeřiv silného v plech oba spolu upadesta. A zajisté rytieř tento že spadl, velmi se za to styděl. A tak vstav rychlie kuon svůj popad skočiv nepřitele svého mečem svým bil jest. Ale pohan nejsa strašliv udatně se brániv ruku svú vzdvihl rytieře raniti mečem usiloval. Ale rytieř předspešiv jeho narámě rukú jeho uťal. Kterýž potom k brani nebyl hodný. A tak jakž mohl ještě se bránil, ale potom rytieř ranám ran přidávaje prolomil přielbici, pohana jest v tvář ranil, a potom uťav jemu stehno, mrtvého jesti jeho tu ostavil.

Nulla igitur mora ulteriori protracta alter desaeuit in alterum forciumque lancearum impulsu ambo se sternunt ab equis, iuxta illud fortis impegit in fortem et ambo pariter corruerunt. Et quidem miles ipse ob casum suum rubore perfusus celeriter equum suum conscendit hostemque suum appetit ense nudo sed et ille nodum vecors effectus ab eo se viriliter defendit, et dum ad inferendum ei vulnus manum ense in altum sustolleret miles ipse ut ictum vidit, superuenientem ipsum preueniens hosti manum cum gladio amputavit. Qui demum ad defensionem factus inhabilis, effeminatis coactus est se viribus tueri. Verum et miles prefatus ictibus ictus ingeminans cassidis nasali dirupto ipsum in faciem vulneravit, ac demum femur ab inguine diuidens ipsum mortuum prostavit ab equo.

Ličení připomíná Jaroslavův souboj s Kublajevicem. Stejně jako po smrti Kublajevice opouštějí Tataři Moravu, i po porážce pohanského rytíře Rudolfem opouštějí pohané zemi portugalské královny.

Vzhledem k tomu, že povídka *O Brizeldě* je mladší doby, do níž se RK hlásí, vyvstává otázka, zda by se zde nemohlo jednat o ohlas Jaroslavova souboje z RK.

Poznámky

[1] Letošník, J.: <i>Dějepisný rozbor Rukopisu kralodvorského</i> . Brno 1910, str. 54–57.	[4] Dolanský, J.: <i>Neznámý jihoslovanský pramen Rukopisů kralodvorského a zelenohorského</i> . Praha, Academia 1968, str. 170–175.
[2] Goll, J.: <i>Historický rozbor básni Rukopisu kralodvorského: Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava</i> . Praha 1886, str. 75–95.	[5] Dolanský, J.: <i>Záhada Ossiana v Rukopisech kralodvorském a zelenohorském</i> . Praha, Academia, 1975, str. 94–97.
[3] Mezník, J.: Rukopisy z hlediska historie. In: <i>RKZ–Dnešní stav poznání. Sborník Národního muzea v Praze, řada C – literární historie</i> , 13/14, 1968/1969, str. 167–176.	[6] <i>Historie utěšené a kratochvilné člověku všelikého věku i stavu k čtení velmi prospěšné</i> . Uspořádal Bedřich Václavěk. 2. vydání. Praha, Svoboda, 1950, str. 364–365.

- [7] Pražák, J.: *Katalog rukopisů křížovnické knihovny nyní deponovaných ve Státní knihovně ČSR*. Praha, Státní knihovna ČSR 1980, kat. č. 88.
- [8] Polívka, J.: *Dvě povídky v české literatuře XV. stol.* Praha 1889.
- [9] *Zahrada lásky. Staročeský dekameron*. Zpracoval Josef Kopta. Praha, ELK 1948, str. 34–49
- [10] *Historie utěšené, op. cit. v pozn.* [6], str. 167–181.
- [11] Polívka, J.: *op. cit. v pozn.* [8], str. 72–73.

Recenze

Dušan Třeštík: *Mýty kmene Čechů (7.–10.století). Tři studie ke „starým pověstem českým“*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2003, 291 s. ISBN 80-7106-646-X.

Pokud by čtenář vybíral knihu jen podle názvu a podtitulu, asi by byl překvapen, s jakou šíří témat se v poměrně stručném textu setká. Třeštík se pokusil zasadit „staré pověsti české“ do kontextu celé indoevropské mytologie. Opírá se přitom o opravdu širokou znalost literatury k tomuto tématu, především pak o práce Dumézilovy, Eliadovy, V. V. Ivanova a V. N. Toporova.

Setkáme se s pracemi arabských cestovatelů, s Geografem bavorským, Velkopolskou kronikou, Saxem Grammaticem, s nastolovacími obřady irských králů... abychom alespoň pro představu vyjmenovali témata, která Třeštík používá při výkladu smyslu našich pověstí, lépe řečeno české mytologie. Některé delší exkurzy k vymezenému českému tématu na první pohled dosti odtažitě mohou netrpělivého čtenáře zpočátku přivést k dojmu, že v předložených studiích Třeštík jen jaksi „smetl“ dohromady zbytky, které pro nedostatek místa nemohl uplatnit ve svých předchozích velkých dílech *Počátky Přemyslovců* a *Vznik Velké Moravy*. Není tomu tak, autor se naprosto systematicky drží tématu, nezavaluje daty zbytečně, ale naprosto účelně a čtenáři to dokáže zejména na posledních několika stránkách, na kterých shrnuje výsledky svého snažení.

Naše pověsti jsou dle jeho zkoumání prostě jen jednou z mnoha variant prastarého systému indoevropské mytologie, jejich základ je společný nejen s pověstmi či mytologií většiny ostatních evropských národů, ale i s tisíce let starými mýty indickými. Naše pověsti jsou zkrátka jen jednou z mnoha variant, které byly ovlivněny danými místními faktory. V našem případě pověsti tak, jak je známe z Kristiána a Kosmy, měly de facto zdůvodnit a opodstatnit ovládnutí Čech Přemyslovci a Prahou. Jejich základ je však prastarý, Kristián a Kosma vyšli z podkladů, které byly v jejich době živé, nešlo v žádném případě o jakousi učeneckou konstrukci.

Třeštík upozorňuje na jednu zásadní chybu vulgárně pozitivistického přístupu k pověstem a mytologii (vůči němu se několikrát jasně vymezuje), který umí na těchto pramenech hledat jen to, co mají společného s různými kronikami, analý, s archeologickými nálezy atp., tedy to, co lze označit jako „pravdivé“ či jako v souladu se „skutecností“. Pověsti jsou však mytologií, většinou v nich proto nelze hledat něco pozemsky hmatatelného, nýbrž „jen“ něco, co vyjadřuje náboženské představy lidí jak vznikl svět, lidé a společnost, jaká se mají dodržovat pravidla, abychom mohli žít bez

strastí a utrpení. Tento přístup neznamenaá, že vstupujeme na pole jakýchsi volných asociací nad zachovanými texty. Třeštík používá přísných pravidel religionistiky, fantazie Kalandrova typu – jemuž je kniha věnována jako „českému intelektuálovi, který se mylil“ – nepřipouští.

Dušan Třeštík zvolil opravdu originální přístup, v českém prostředí nevídaný. Dokázal opravdu přehledně zasadit české pověsti do světového kontextu. Doufejme, že mnohé ze svých čtenářů povzbudí ke studiu klasiky světové religionistiky a snad ještě více by nás mohlo potěšit, kdyby se kniha dočkala překladu.

Možná, že schopný a nezaujatý religionista by mohl při aplikaci Třeštíkova přístupu přinést nově, originální poznatky i pro studium Rukopisů. DAVID PROKOP

Členské zprávy

Jubilejní 100. pracovní schůzka

Dne 8. ledna 2004 se uskutečnila jubilejní 100. pracovní schůzka, již se zúčastnilo osm členů ČSR. Schůzka započala na Vyšehradském hřbitově položením věnce na hrob Václava Hanky a pokračovala v restauraci hotelu Amadeus pod Vyšehradem tradičním pracovním programem.

Pracovní schůzky se pravidelně konají od obnovy ČSR v roce 1993. Zprvu probíhaly v kavárnách a restauracích, ale záhy jsme se přesunuli na Filosofickou fakultu UK do Celetné ulice a nakonec jsme zakotvili na Stavební fakultě ČVUT v Dejvicích. Schůzky se nyní pravidelně konají každý druhý čtvrtek v měsíci (s výjimkou července a srpna) od 17 hodin v místnosti B 575. Náplní našich pracovních schůzek je především aktuální dění kolem RKZ a příležitostně i odborné přednášky na rukopisná témata. Během schůzky je rovněž možné si vypůjčovat knihy z Knihovny ČSR.

Pracovní schůzky představují – podle mého názoru – velmi užitečnou, ale i milou aktivitu prospívající ČSR i věci Rukopisů. Přejme si, abychom se dočkali ještě mnoha dalších pracovních schůzek. KAREL NESMĚRÁK

Zpráva o XI. řádné valné hromadě České společnosti rukopisné

Jedenáctá řádná valná hromada ČSR se uskutečnila v sobotu 21. dubna 2004 v salonku restaurace U Pešků v Národním domě na Vinohradech. Valné hromady se zúčastnilo třináct členů ČSR.

Program valné hromady byl zahájen ve 13.20 hodin předsedou Společnosti Karlem Nesměrákem, který po úvodním slovu přednesl *Zprávu o činnosti ČSR za rok 2003*. Následovaly *Zpráva o finančním hospodaření ČSR za rok 2003*, přednesená Mgr. Danou Mentzlovou a potvrzená revizorem Ing. Jiřím Urbanem, a *Zpráva o Knihovně ČSR za rok 2003* podaná Ing. Jaroslavem Gaganem. Ke zprávám Výboru ČSR nebylo připomínek.

Přijímání nových členů se z důvodu, že za uplynulý rok neobjevil žádný nový zájemce o členství v ČSR, nekonalo. Předseda ČSR konstatoval, že v důsledku ukončení členství třem členům pro dlouhodobý nezájem a neplacení členských příspěvků došlo k poklesu členské základny na čtyřicet devět členů a vyzval členy ČSR k propagaci Společnosti a získávání potenciálních nových členů.

Členské příspěvky na rok 2004 byly hlasováním ponechány ve stávající výši, tj. výdělečně činní členové 200 Kč, nevýdělečně činní členové 100 Kč.

V odborné části valné hromady zazněly nejprve dvě jubilejní vzpomínky Ing. Jiřího Urbana *Padesát let od úmrtí Jana Šerého a Sto let od narození Jana Vrzalíka*. Dále následovala přednáška Mgr. Dany Mentzlové *Jakobson a veršová skladba RKZ*. Odbornou část valné hromady uzavřel Ing. arch. Radomil Šolc přednáškou *Jak to bylo s praotcem Čechem*.

Poté následovala volná diskuse. Jedenáctá řádná valná hromada ČSR byla ukončena v 17.00 hodin.

KAREL NESMĚRÁK

Zpráva o Knihovně ČSR za rok 2003

Knihovna České společnosti rukopisné v roce 2003 zakoupila 5 knih, darem dostala 113 publikací s rukopisnou tematikou. Chtěl bych poděkovat dárcům, podle abecedy, bez titulu: Gagan, Nesměrák, Ogoun, Perek, Šolc a Urban.

Knihovna ČSR nyní disponuje celkem 554 svazky. Z toho jsou knihy půjčené z Archivu hl. m. Prahy: 262 svazků; tzv. Perkova knihovna: 106 svazků; nově koupené knihy a dary: 186 svazků. V loňském roce se zmenšil počet výpůjček, ale stále se zvyšuje počet přístupů na webové stránky na internetu, kde jsou opisy některých knih z naší Knihovny a dále jsou zpřístupněny publikace a rukopisné studie PhDr. J. Enderse a dalších obránců (Mareše, Kalouska, Nebeského, Stoklasy, Matouška ad.) a také odpůrců pravosti (Vaška, Šembery, Masaryka, Ivanova, ad.).

JAROSLAV GAGAN

Poznámka k placení členských příspěvků

Jako každým rokem si dovoluji připomenout všem členům ČSR, že je jejich členskou povinností uhradit členský příspěvek do dvou měsíců od uveřejnění jeho výše pro daný rok ve Zprávách ČSR. Jak je uvedeno výše ve Zprávě o XI. řádné valné hromadě ČSR, byly na rok 2004 členské příspěvky ponechány v loňské výši, tedy:

- výdělečně činný člen: 200 Kč,
- studující, důchodci, nezaměstnaní: 100 Kč.

Členské příspěvky lze uhradit třemi způsoby:

1. bankovním převodem na účet ČSR u Československé obchodní banky, účet číslo: 156 288 258/0300,
2. poštovní poukázkou na adresu pokladníka ČSR: Mgr. Dana Mentzlová, U Zvoníčky 45, Mírošovice, 251 66 pošta Senohraby.
3. osobně pokladníkovi ČSR na každé schůzce a akci ČSR.

Dary a dobrovolné vyšší členské příspěvky jsou vítány.

DANA MENTZLOVÁ

Česká společnost rukopisná (založena 1932)

Jugoslávských partyzánů 21, 160 00 Praha 6

e-mail: rkz@kix.fsv.cvut.cz

IČO: 492 801 80

Bankovní spojení:

ČSOB, č. ú.: 156 288 258/0300

WWW stránky o RKZ:

<http://kix.fsv.cvut.cz/rkz/>

WWW stránky ČSR:

<http://kix.fsv.cvut.cz/rkz/csr/>

Elektronická konference o RKZ:

rkz-l@kix.fsv.cvut.cz

Zprávy České společnosti rukopisné

ISSN 1213-9033

Řada VI, č. 5, 1. června 2004.

MK ČR E 13420.

Vydává Česká společnost rukopisná, Jugoslávských partyzánů 21, 160 00 Praha 6.
E mail: rkz@kix.fsv.cvut.cz. On-line přístupno na <http://kix.fsv.cvut.cz/rkz/csr/>.
Rediguje Karel Nesměrák. Vychází dvakrát ročně.